

Pozostalost dr. Antona Štefánka

Najrozsiahlejšou spracovanou pozostalostou, uloženou v Literarnom archíve Matice slovenskej, je pozostalost dr. Antona Štefánka. Pozostáva zo 150 krabíc pod signatúrou 42.

Veľkú časť pozostalosti tvorí korešpondencia (7557 j.d.), jednak prijatá (6419 j.d.) alebo písaná (124 j.d.) Antonom Štefánkom, a jednak korešpondencia adresovaná rodinným príslušníkom (manželke, Vladimírovi Štefánkovi a Zelke Štefánkovej (914 j.d.).

Korešpondencia Antona Štefánka je rozdelená na korešpondenciu od jednotlivcov (3264 j.d.), z ktorých treba spomenúť prof. Milana Pišúta (16 j.d. 1932–1963), Emanuela Chalupného (33 j.d. 1922–1946), I. Arnošta Bláhu (58 j.d. 1922–1946) a ďalej od inštitúcií (1188 j.d.) — z významných je to Matica slovenská (11 j.d. 1922–1961) a Poverenie školstva a osvety (10 j.d. 1946–1949). K tejto časti pozostalosti patrí aj korešpondencia písaná Antonom Štefánkom (124 j.d.).

Sociologické práce Antona Štefánka (460 j.d.) zasahujú všetky oblasti — politiku, školstvo, zaoberajú sa problémom gramotnosti, alkoholizmu, cigánskou otázkou atď. Mnohé práce dokladá Anton Štefánek rozsiahlym sociologickým výskumom. Vefa miesta venuje problému budovania nových škôl v prvej republike. O situácii v školstve hovorí ako o „dedičstve, ktoré sme na školskom poli dostali zo starej vlasti uhorskej, a bolo príliš rozhranené, nepriehľadné i rozkradnuté, vojnou poškodené, a čo je bohužiaľ pravda, slovenským národom nie príliš hodnotené“ (*Školstvo I*).

Z politických problémov Štefánka zaujímal predovšetkým československá otázka. Znovu ju aplikuje na školstvo. Vzťah Čechov a Slovákov nútil Štefánka hľadať syntézu dvoch nacionalizmov, čo znamená spojiť český a slovenský nacionalizmus v jeden národný ideál, v jeden rozum, v jeden cit a v jeden cieľ. Podľa Štefánka len tak je možná československá národná škola, ak je možná syntéza slovenčiny a češtiny. Bola to pravda, že idea úplne nereálna. O nacionalizme tvrdí, že ho Slováci majú skôr v srdci ako v mozgu. Štefánek uznával predovšetkým Slovanstvo a ďalej národ československý, ale súčasne užíva vo svojich prácach často aj výrazu národ slovenský, takže Štefánkovi sa zrejme reálna existencia slovenského národa javí ako súčasná s reálnou existenciou československého národa. V tom je teda Štefánkovo stanovisko v tejto otázke nejasné a problematické, a Štefánek tiež túto otázku ako problematickú chápe a pokladá ju za vedeckými

prostriedkami dosiaľ nedoriešenú a snáď i nerešiteľnú.

V prácach je mnoho úvah o základoch sociológie. V nich Štefánek, okrem iného, naráža aj na problém uhorského zemanstva. Nemohol obísť ani kultúrne pomery na Slovensku.

V sociologických výskumoch sa Štefánek zaoberá vývojom osídľovania a veľkosti slovenských miest a obcí. Možno tu nájsť aj výskum gramotnosti na Slovensku od r. 1921 do r. 1930.

Rozsiahle sú aj Štefánkove úvahy o slovenskej inteligencii. Rozoberá hlavné príčiny krízy slovenskej inteligencie. Konštatuje, že inteligencia prestala byť iba súčtom školských vzdelancov, ale stala sa kolektívom skutočnej inteligencie, ktorá svoj názor na svet a ľudský život upravuje svojím vzdelaním, racionálnym myslením, reálnym chápaním politických, národných, hospodárskych a sociálnych daností. Slovenská predprevratová inteligencia bola „nepraktická, politicky asociálna, ba utopistická, tým, že zamieňala učenosť so živým vzdelaním a myslením, bola v značnej miere extenzívna a veľa individualistická“. (*Kríza slovenskej inteligencie*.) Inteligencia bola vodcom národa a do značnej miery i politickým činiteľom, dnes sa rozširuje v celý národ.

Seminárnych prác poslucháčov sociológie je 338 j.d. Okrem toho je v pozostalosti 376 j.d. výpiskov zo *Slovenského denníka*.

Zvláštnu časť pozostalosti tvoria prejavy (59 j.d.) a prednášky (28 j.d.). Jednu z najzaujímavejších je prednáška *Problém vcítania*. V nej Štefánek rieši problém vcítania sa do duše iného človeka a zvlášť do psychológie iného národa, iného stavu, triedy, cirkvi atď. Autor sa odvoláva na Herdera, ktorý slovo „vcítanie“ uviedol do vedeckej literatúry. Na mnohých miestach cituje Mühlmana. Hovorí, že práve podľa Mühlmana sociológovia analyzujú „dušu“ národa. Zaujímať je tiež prednáška o xenofóbii. Štefánek vysvetľuje pojem lenofobie. Na našom území sa prejavovala najviac proti židom. Predtým bola protimaďarská. „Protizidovská xenofobia sa teraz po prevrate menej ostro uplatňuje, pretože ľud si dlhoročným spoložitím navykol na židov a preto, že politická agitácia menovite kňazov prešla zo Židov na Čechov.“

Anton Štefánek tvrdí, že xenofobia môže byť živá i subjektívnymi skúsenosťami, ktoré nemajú nijakej objektívnej hodnoty a predsa intímne pôsobia na spoločenský vývoj.

Ako v sociologických prácach, prejavoch a výpiskoch sleduje v prvom rade vzťahy k ná-

rodu a nacionalizmus vôbec, tak týmto problémom se zaoberá aj v mnohých prednáškach. Svoje poznatky dokladá nielen slovenskými, respektíve slovanskými dejinami, ale hovorí tiež napríklad o nemeckom národe, ktorý má úplne inú ideológiu národnostnú a civilizačnú. Nie duch, humanita, kresťanstvo tvoria podstatu nemeckého nacionalizmu, „ale i hmotná sila, vojenská výbojnosť, rasizmus, vyvýšenosť, novopohanstvo“ (nacionalizmus). Slovania a zvlášť menšie národy slovanské stoja na rázcestí. „Máme nasledovať svojich starých učiteľov a aplikovať hitletrizmus na veľké Slovanstvo? Alebo zotrvať pri starých ideáloch herderovsko-kollárovských? Slovania sa opravdovej humanite neodcudzili, preto je ľudskosťou a čistým kresťanstvom posvätené vlastenectvo a národovedectvo jedine normálnemu človeku priateľné“ (Slovenský nacionalizmus).

Pod titulom *Úvahy o osobnostiach* (26 jđ.) uvádza Štefánek svoje spomienky na významných činiteľov slovenského národa a spisovateľov svetového formátu. Mal úzky kontakt so spisovateľmi, básnikmi a národnými dejateľmi. Pozoruhodná je napríklad rozsiahla štúdia o L. N. Tolstom. Tolstého študoval do úplných detailov. V práci hovorí o svojich dojmoch po prečítaní veľkých románov tohto spisovateľa. Veľa miesta venuje jeho životu, hlavne obdobiu štúdií na jasnopolianskej škole. Štefánek predstavuje Tolstého ako človeka, ktorý sa nevzdal vychovávateľských, reformačných myšlienok a zásad mravného prerodu ľudstva v zmysle kresťanských ideálov lásky a dobročinnosti. Jeho sláva sa nezakladá len na jeho umelckej tvorivosti, ale aj v mnohom na činorodej láske k ľudu a pojme pravdy, ktorá mu diktovala do pera myšlienky často nejasné a neurčité, nezodpovedajúce logike a dôslednosti. Štefánek pritom upozorňuje, že pri dôslednom štúdiu prác Tolstého treba byť veľmi opatrný už aj preto, že mnohé veľmi „zaobahuje raz do formy poetickej, niekedy do tak tvrdej prozaiky, že ho je ťažko rozumieť“. Tolstoj zaiste vedel, alebo aspoň cítil, že doslovné neprotivenie sa zlu znamená v prírode smrť. Podobným spôsobom hodnotí Štefánek napríklad Dostojevského.

Ďalšou zaujímavou prácou je *Odkaz M. R. Štefánika*. Štefánek vychádza z trojuholníka Beneš, Masaryk, Štefánik. Štefánika vydeľuje ako muža, ktorý vynikal neobyčajnými schopnosťami diplomatickými a pracovnými. „Bol to muž mimoriadnych síl, intelektuálnych, mravných, národovec priamo šialenej odvahy, sebavedomia a nadšenej viery vo svoj nacionálny a všefudský ideál.“

Dvacat tri jednotiek o Masarykovi tvoria spomienky, základné myšlienky Masaryka a Masarykovo vlastenectvo. Z týchto prác si možno vytvoriť dokonalý obraz o Masarykovi. Anton Štefánek v ňom nachádza učenca univerzálneho vzdelania, teoretika, filozofa,

ktorý však nemal príliš rád školskú filozofiu. Bol to citovo založený muž, súčasne bojovník za pravdu a nemilosrdný odporca lži, sebeckta, nečistoty, duchovnej i telesnej nečinnosti. Veľká časť týchto prác poukazuje na Masarykov postoj k Slovensku a Slovákom. „Českí vlastníci predmasarykovej doby dávali Slovákom dobré rady. Masaryk priamo organizoval a dlhoročnou prácou pripravil odboj protimaďarský.“

Zvláštnu časť Štefánkovej pozostalosti tvorí trinásť jednotiek monografií. Sú to monografie predprevrátových slovenských národovcov.

Je tu mnoho článkov a dokladov o školstve, tiež politické poznámky. Zbytok fondu obsahuje agrária, defektá, poznámky tlače, memoranda a osobné doklady.

Eva Kostolná

Za české názvosloví v sociologii

I když jsme dnes velmi vzdáleni přehnaným snahám o čistotu jazyka, purismu let dvacátých i pozdějších, přece bychom neměli s tak lehkým srdcem házet přes palubu věc českého názvosloví v sociologii. Pro řadu pojmů máme docela vhodná česká slova. Nemusíme například vždy říkat a psát struktura, systém, faktory, dominantní, individuální, difúze, extrém, bariéra, respondent apod., jestliže máme přiměřená a odpovídající slova skladba, soustava, činitelé, převládající, jediniec, rozptyl, krajnost, přehrada, zpravodaj atd. I za slovo ekonomický, jehož se tak zneužívá, máme daleko přesnější české výrazy hospodářský, národohospodářský, hospodárný. Při ústních projevech pak působí trapně, jestliže pracovník s universitním diplomem používá cizích slov diskuse, demise nebo zainteresovanost, aniž je umí správně vyslovit. Rád bych se jednoznačně vyjádřil: nejde mi o čistotu vědeckého jazyka za každou cenu. Pravidla českého jazyka, jichž užívalo naše pokolení, hýřila překlady cizích slov: chirurg byl „lékařem řezných nemocí“ a penzista „výslužníkem“ — na této hře se slovy nestavěl ostatně nikdo menší než Vladislav Vančura. Dnes je chirurg chirurgem a penzista penzistou, anebo ještě častěji důchodcem.

Plýtvání cizími slovy v naší vědě vede často ke zbytečné nesrozumitelnosti, ne-li nepřístupnosti pro neodborníka, ztěžuje však četbu i odborníkovi. Někdy se zdá, že jde o pohodlnost, která zabíhá ve vědeckou hantýrku. Je sice nejednou těžké — jako recenzent cizích knih to vím nejlépe — nalézt odpovídající český název, ale není to nemožné — tyto nesnáze u kulturního národa nejsou nepřekonatelné. Máme zájem na co možná největším rozšíření poznatků naší vědy. Udělejme něco pro ně i větší péčí o správný jazykový výraz.

František Potužil